

Дмитро Васильович Іщенко,

доктор педагогічних наук, професор, начальник управління кадрів
Адміністрації Державної прикордонної служби України, м. Київ

Валентина Іванівна Мірошніченко,

доктор педагогічних наук, доцент, начальник кафедри теорії та історії держави і
права Національної академії Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ

Статтю присвячено обґрунтуванню мотиваційних аспектів формування основних компонентів готовності старшокласників до військової служби за контрактом (ними, на думку авторів, є: морально-психологічний, теоретичний та практичний) та з'ясування психолого-педагогічних засобів її формування.

Ключові слова: старшокласники, військова служба за контрактом, готовність до служби, компоненти готовності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Збройні Сили та інші військові формування України є гарантом її територіальної цілісності, суверенітету і важелем визначення рівня обороноздатності держави. Тому у державних вимогах щодо діючої реорганізації та переходу українського війська на професійну основу пріоритетною особливістю є підвищення рівня військово-патріотичного виховання молоді та забезпечення дійової підготовки до захисту Вітчизни. Важливим завданням є забезпечення переходу української армії на контрактну форму з відповідним підвищенням вмотивованості, а отже – професіоналізму і боєздатності військовослужбовців.

Відповідно до закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” на військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір та відповідають установленим

вимогам проходження військової служби, а саме: військовослужбовці, які прослужили на строковій військовій службі не менше 3 місяців; громадяни призовного віку, які мають вищу або повну загальну середню освіту і не проходили строкової військової служби; військовозобов'язані; а також жінки, які не мають військових звань офіцерського складу, з відповідною освітою та спеціальною підготовкою віком від 18 до 40 років – на військову службу за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу. Перший контракт для військовослужбовців, які проходять службу на посадах рядового складу, укладається на термін не менше 3 років, для військовослужбовців, які проходять службу на посадах сержантського і старшинського складу – на 5 років. Граничний вік перебування на військовій службі за контрактом для військовослужбовців рядового, сержантського та старшинського складу становить 45 років. Кандидати, визначені придатними за станом здоров'я для прийняття на військову службу за контрактом, проходять перевірку рівня фізичної підготовки, професійної придатності до конкретної посади тощо. Атестаційна комісія районного військового комісаріату та військової частини, до якої відбирається кандидат на військову службу за контрактом, складає висновок про відповідність кандидата вимогам, установленим до осіб, які приймаються на військову службу за контрактом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз соціологічної, педагогічної і психологічної літератури з проблеми підготовки молоді до військової служби засвідчив, що досі не проведено глибокого комплексного вивчення готовності до служби як складного особистісного утворення, не здійснено системного аналізу його складових компонентів, мотивації формування цих компонентів залежно від вікових, індивідуальних особливостей старшокласників та соціального середовища, в якому знаходиться освітній заклад.

Що стосується проблеми готовності до діяльності, у тому числі і до військової, то її ускладнює відсутність єдності у розумінні змісту цього

поняття. У більшості випадків педагоги (М. Зубалій, В. Кива, В. Каюков, П. Онищук) розглядають та аналізують лише зовнішній практичний конструкт готовності особистості до військової служби. Так, психологи М. Томчук, В. Шевченко визначають це поняття як комплекс з трьох взаємопов'язаних компонентів: соціально-психологічного, загальновійськового професійного й емоційно-вольового. Соціально-психологічна готовність ними визначається спрямованістю особистості на військову службу, її ставлення до військових, моральними якостями, які необхідні воїнові. Вони зосередили основну увагу на мотивації до військової служби, що характеризується в контексті її змістової та динамічної особливостей. Загальновійськова професійна готовність учнів, на їхню думку, характеризується рівнями розвитку: 1) знань, умінь, навичок, звичок, необхідних юнакові на початковому етапі контрактної служби (військових, прикладних фізичних, медико-санітарних, психологічних, з цивільної оборони тощо); 2) психічних пізнавальних процесів (відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уваги), які забезпечують успішне опанування воїном нових спеціальностей, подальше вдосконалення отриманого до початку служби військового досвіду. Під емоційно-вольовою готовністю до військової служби науковці розуміють здатність особистості свідомо регулювати свою поведінку, дії у будь-яких ситуаціях військової служби відповідно до вимог Статутів Збройних Сил України [1–2].

Інші науковці роблять спробу об'єднати і виокремити вищезазначені компоненти готовності до військової служби в певну цілісну систему з позицій комплексного підходу [3–7; 9]. Проте, комплексний підхід розглядається ними як певна сукупність різних заходів військово-патріотичного виховання, що ускладнює реалізацію компонентно-структурного, функціонального та генетичного аналізу.

Метою статті є визначення основних компонентів готовності старшокласників до військової служби за контрактом і з'ясування психолого-педагогічних засобів її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Здійснюючи системний підхід до розгляду такого складного феномену як готовність старшокласника до військової служби за контрактом та враховуючи результати наявних досліджень, можна виокремити такі компоненти: освітній, фізичний, психологічний, соціальний і духовний. Розглянемо стисло зміст кожного з них.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, освітня готовність характеризується рівнями розвитку знань, необхідних юнакові на початковому етапі контрактної служби. Щодо фізичного компоненту готовності, в науково-педагогічній літературі зазначаються такі його складові, як рухливість, гнучкість, точність зорового сприймання, швидкість, спритність, фізична сила, витривалість, фізична працездатність, санітарно-гігієнічні навички тощо. На наш погляд, сюди можна віднести і таку складову, як фізично-оздоровча активність майбутнього військовослужбовця, що спрямована на самовдосконалення його фізичного розвитку. Психологічна готовність до будь-якого виду діяльності, у тому числі до військової, у психолого-педагогічній літературі [1–2; 8; 10] визначається, передусім, через механізм національно-громадянської ідентифікації [11–12], що в контексті нашого дослідження має визначатися спрямованістю старшокласника на військову службу за контрактом, його ставленням до військової справи загалом. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо формування соціального компоненту готовності дає підставу стверджувати, що до його складу входять такі якості: дисципліна, сміливість, рішучість, терпеливість, товарицькість, взаємовиручка та взаємодопомога тощо. Духовний компонент готовності щільно пов'язано із самовихованням, самовдосконаленням, саморозвитком особистістю своїх фізичних, психічних, соціальних потенціалів, необхідних для несення військової служби.

Взаємозв'язок і взаємозалежність між перерахованими компонентами є можливими завдяки дії системотвірного чинника готовності старшокласника до військової служби. Таким системотвірним чинником можна вважати військово-

патріотичну активність. Підтвердженням цього є досить часте вживання дослідниками поняття “військово-патріотичне виховання” як рівнозначного до поняття “підготовка до військової служби”.

Підсумовуючи зазначене щодо компонентів готовності старшокласників до військової служби за контрактом, вважаємо за потрібне зауважити таке. Військова діяльність, як і будь-яка інша, вимагає від людини, передусім, морально психологічної готовності до праці взагалі, тобто розуміння нею необхідності виконувати свої службові обов’язки і готовність здійснювати цю діяльність, удосконалювати себе заради вдосконалення своєї діяльності. На наш погляд, психологічний соціальний та духовний компоненти можна об’єднати в морально-психологічний компонент.

Другим компонентом підготовки до військової служби, на нашу думку, можна вважати теоретичну підготовленість старшокласників. Вона дещо відрізняється від розглянутої “освітньої готовності”, бо має на увазі певний обсяг знань, передбачений програмою курсу допризовної підготовки, і знань з інших навчальних предметів, які можна використати під час служби.

Третім компонентом підготовки до військової служби за контрактом слід вважати практичну підготовленість старшокласників. Вона частково розглядалася як “фізичний компонент готовності”, який зводився лише до формування необхідних військовослужбовцю фізичних якостей.

У подальшому в дослідженні ми будемо керуватися саме таким підходом стосовно основних компонентів готовності старшокласників до військової служби за контрактом (морально-психологічний, теоретичний та практичний).

З метою виявлення рівня морально-психологічної, теоретичної і практичної готовності старшокласників до військової служби за контрактом нами проведено обстеження учнів 10–11 класів міських та сільських загальноосвітніх шкіл Хмельницької і Тернопільської областей. Інформацію про готовність старшокласників до військової служби одержано за допомогою методів експертних оцінок та анкетування.

Низький рівень морально-психологічної готовності показав кожний третій старшокласник, що дає підставу зробити висновок про недостатній рівень цього компонента готовності юнаків до військової служби за контрактом. Хоча більше половини опитаних учнів (59,6 %) усе ж таки вважають військову службу почесною справою, але залишається незрозумілим, чому частина з них не бажає служити, бо на запитання анкети “Чи бажаєте служити за контрактом” 69 % опитаних відповіли заперечно. Існують певні відмінності у сформованості зазначеного компонента готовності у старшокласників міста і села. Зокрема, у молоді міста у тричі вищими є показники дисципліни. Навпаки, старшокласники сільської загальноосвітньої школи характеризуються більш активною участю в справах колективу (класного, загальношкільного), допомоги населенню села тощо.

Відповідно до визначеного змісту теоретичного компонента готовності як результату вивчення навчальної дисципліни “захист Вітчизни” було проведено обстеження старшокласників за трьома рівнями (низький, середній та високий). Як видно з наведених даних, теоретична підготовка старшокласників міста (за виключенням знань з військової історії) є значно вищою, ніж в їх однолітків із сільських шкіл, хоча в цілому вона є недостатньою, бо кожен четвертий юнак із міста має низький рівень сформованості теоретичного компонента готовності.

Результати оцінки рівня практичної готовності засвідчують, що кожен третій юнак в основному фізично добре підготовлений до служби, хоча не можуть не викликати занепокоєння значні відмінності у фізичній підготовці юнаків міста і села. Цікавою виявилася тенденція: рівень розвитку фізичної сили у старшокласників міста у тричі вищий, ніж в їх ровесників із села; фізично-оздоровча активність, навпаки, у сільських юнаків у чотири рази вища. Значно конкретизують експертну оцінку вчителів фізичного виховання та викладачів допризовної підготовки відповіді старшокласників на запитання запропонованої їм анкети. За її допомогою вдалося з'ясувати, що свою готовність чи неготовність до служби старшокласники, як правило, пов'язують зі станом фізичного чи психічного здоров'я. Вони усвідомлюють, що для

служби в армії є необхідним відповідний рівень фізичної підготовки, розумового розвитку і міцне здоров'я. На жаль, лише 24,6 % юнаків села та 18,7 % їх ровесників з міста вважають себе достатньо підготовленими.

Вплив суспільства, держави на особистість учня відбувається опосередковано через складну систему соціальних посередників: сім'ю, навчально-виховний заклад, педагогів, первинний контактний колектив, формальну і неформальну групу (організацію), засоби масової інформації та комунікацій, що є суб'єктами соціально-психологічної підтримки розвитку, виховання й освіти. Залежно від рівня організації і рівня розвитку системної діяльності суспільства, держави, індивідуальних особливостей процесу розвитку кожного старшокласника, виховання та військового навчання педагогічний вплив через вищезгадані посередники відбувається по-різному.

Як засвідчують результати досліджень, цей вплив, тобто перетворення зовнішніх, соціально-нормативних впливів в особистісні утворення старшокласника, відбувається через постановку і вирішення конкретних завдань, передусім в освітньому закладі. Серед них:

психолого-педагогічна діагностика фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку старшокласника;

визначення основних відхилень у його розвитку в контексті рівня готовності до військової служби за контрактом;

діагностика ситуації розвитку, виявлення основних причин відхилень у контексті національних цінностей;

корекція їх у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи; система військово-патріотичного виховання;

шкільна військова освіта, що передбачає стимулювання творчого пошуку нової військово-патріотичної інформації, формування компетенцій, необхідних у військовій діяльності.

Формування готовності старшокласників до військової служби за контрактом є досить складним і суперечливим процесом, оскільки відбувається

в конкретному інформаційному середовищі з використанням системи психолого-педагогічних засобів. Основними серед них є такі:

організація інформаційного простору – природного, предметного, соціокультурного. Складниками останнього є: сім'я, шкільний клас як колектив, референтна група (поза школою), мережа Інтернет, газети, телебачення. Саме цей простір є провідним чинником формування готовності до військової діяльності;

включення кожного старшокласника в систему різноманітних видів діяльності, оскільки в діяльності психіка не лише виявляється, а й формується. Саме побудова (структура) фізично-оздоровчої, художньо-ігрової, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, громадсько-корисної, військово-патріотичної, духовної видів діяльності визначає розбудову психіки, її понятійно-логічної і ціннісно-сміслової свідомості. Організація цих видів діяльності створює належні умови для виявлення кожним старшокласником самотності, стимулює розвиток його природних задатків, формує стереотипні модулі організації власного життя та побуту;

регулювання і корекція спілкування за результатами соціологічного аналізу навчально-виховного колективу;

стимулювання мотиваційно-вчинкової активності старшокласника в процесі організації військово-патріотичної діяльності (вчинку);

допомога та психолого-педагогічна підтримка старшокласника у вирішенні його індивідуальних внутрішніх чи зовнішніх проблем, що пов'язані з: фізичним, психічним, соціальним і духовним здоров'ям; становищем у системі офіційних та неофіційних взаємостосунків у класному колективі; ефективною діловою і міжособистісною комунікацією; розв'язанням конфліктів; самопізнанням, самооцінкою, самовизначенням, самореалізацією.

Висновки. Отже, підводячи підсумки розгляду мотиваційних аспектів навчальної діяльності старшокласників з формування їх готовності до військової служби за контрактом, можна стверджувати:

по-перше, готовність до військової діяльності є складним ієрархізованим феноменом, що вимагає системного підходу до його розгляду (виокремлення в ньому окремих компонентів, встановлення зв'язків між ними);

по-друге, на основі виявлення основних компонентів такої готовності необхідна розбудова педагогічної системи, яка б передбачала освітню, фізичну, психологічну, соціальну та духовну підготовку юнака до військової служби за контрактом;

по-третє, з метою наповнення складових готовності старшокласників до військової служби необхідним є ґрунтовне вивчення стану підготовки в освітніх державних закладах відповідно до вимог, що ставляться до військовослужбовців за контрактом.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є розроблення педагогічної системи формування готовності старшокласників до військової служби за контрактом та дослідження педагогічних умов розвитку кожної з її складових.

Список використаної літератури

1. Томчук, М. І. Соціально-психологічні проблеми готовності учнів до служби в Збройних Силах України : дис. ... доктора психол. наук / Томчук Михайло Іванович. – К., 1996. – 420 с.

2. Шевченко, В. В. Психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку : дис. ... кандидата психол. наук / В. В. Шевченко. – К., 1999. – 187 с.

3. Онищук, П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл-гімназій, ліцеїв : дис. ... кандидата пед. наук / П. В. Онищук. – Луцьк, 1996. – 190 с.

4. Петронговський, Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників / Р. Р. Петронговський. – Житомир : Полісся, 2003. – 192 с.

5. Журба, К. Теоретичні основи патріотичного виховання / К. Журба, В. Киричок // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей і учнівської молоді : зб.

наук. праць ; Інститут проблем виховання АПН України. – К. : ТОВ “Імекс-ЛТД”, 2008. – Вип. 11. – С. 117–125.

6. Дроговоз, В. А. Патріотично-військове виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету : дис. ... кандидата пед. наук / В. А. Дроговоз. – Луганськ, 2010. – 189 с.

7. Романченко, І. С. Прогнозування в умовах інтелектуально-військового протиборства / І. С. Романченко, А. І. Сбітнев // Наука і оборона. – № 4. – 2008. – С. 42–47.

8. Сухушин, М. П. Військово-патріотичне виховання молоді : підручник / М. П. Сухушин, В. О. Палагеша. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2009. – 488 с.

9. Кириченко, О. В. Допризовна підготовка молоді / О. В. Кириченко. – Х. : Вид. група “Основа”, 2008. – 224 с.

10. Киричук, О. В. Концепція виховання підростаючого покоління суверенної України / О. В. Киричук // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 33–40.

11. Гавлітіна, Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : навчально-методичний посібник / Т. М. Гавлітіна. – Рівне : Волинські обереги, 2007. – 220 с.

12. Боришевський, М. Й. Громадянська спрямованість у контексті стратегії та цілей життєдіяльності особистості / М. Й. Боришевський // Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. – К. : Міленіум, 2004. – С. 5–16.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2013.

Ищенко Д. В., Мирошниченко В. И. Мотивационные аспекты учебной деятельности старшеклассников по формированию готовности к военной службе по контракту

Статья посвящена обоснованию мотивационных аспектов формирования основных компонентов готовности старшеклассников к военной службе по контракту (ими, по мнению авторов, являются: морально-психологический, теоретический и практический) и выяснению психолого-педагогических средств ее формирования.

Ключевые слова: *старшеклассники, военная служба по контракту, готовность к службе, компоненты готовности.*

Ischenko D. V., Miroshnichenko V. I. Motivational aspects of senior pupils' educational activity of formation of readiness to military service of the contract basis

This article is devoted to substantiation of motivational aspects of formation of major components of readiness of senior pupils to military service on the contract basis. They are the following: moral and psychological, theoretical and practical. Psychological and pedagogical instruments of their formation have been defined.

Key words: *senior pupils, military service on the contract basis, readiness to service, components of readiness.*